

002P

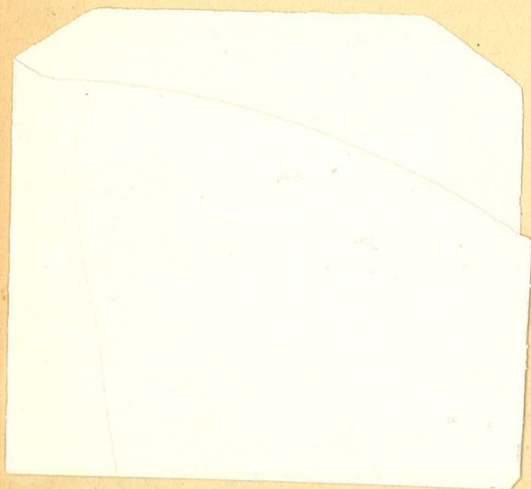
K79

КИЇВСЬКИЙ НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ КНИГОЗНАВСТВА

ІВ. КРЕВЕЦЬКИЙ

ПЕРША ГАЗЕТА НА УКРАЇНІ

КИЇВ — 1927

УКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЦЕНТР КУЛЬТУРИ ТА ІСТОРИЇ

27

ПЕРША ГАЗЕТА
НА УКРАЇНІ

Універсальна бібліотека
Української Академії Наук

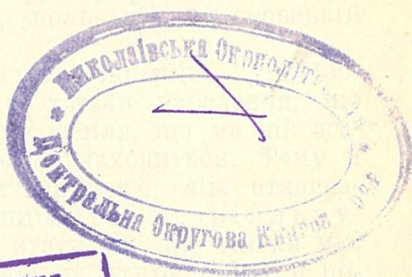
Київ - 1922

002Р
К79

ІВ. КРЕВЕЦЬКИЙ

ПЕРША ГАЗЕТА НА УКРАЇНІ

64900

К Державна історична
БІБЛІОТЕКА УРСР

83

03

10

2021

КИЇВ — 1927

[07(47.7)(05.)]

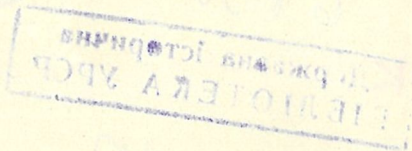
УКРАЇНСЬКА НАЦІОНАЛЬНА ІСТОРИЧНА БІБЛІОТЕКА

ІВ. КРІВЕЦЬКИЙ

ПЕРША ПАРТІЯ

НА УКРАЇНІ

Відбитка з „БІБЛІОЛОГІЧНИХ ВІСТЕЙ“ № 4 за 1926 рік.

Трест „Київ-Друк“,
1-ша фото-літо-друкарня
Зам. № 986 — 250 прим.
Київський Округ № 243.

Перша газета на Україні.

„Gazette de Léopol“ із 1776 р.

Історія української періодичної преси досі terra incognita.

Не маємо зовсім історичного огляду української періодичної преси, хочаб і найбільш загального. Не маємо монографій про поодинокі українські газети й журнали, навіть про ті, що відіграли визначну роль в історії українського національно-культурного й суспільно-політичного життя. Не маємо, накінець, навіть сухої бібліографії української періодичної преси за весь час її існування—оттого ембриона бодай її історії¹.

Як мало розроблена історія української періодичної преси, аж надто наглядно свідчить хочаб той факт, що поодинокі дослідники її щойно тепер ведуть дискусії про те, що властиво вважати за українську пресу та від коли, згідно, від чого починати її історію: від 1816-го року—від харківського „Українського Вѣстника“, чи від 1812-го р.—від „Харьковскаго Еженедѣльника“?²

Щож розуміти під поняттям „українська преса“?

Аж до останніх часів „українознавство“ розуміли в нас дуже вузько. До нього зачисляли тільки те, що мало суттій етнографічно-український характер—передовсім в обсягу культури. З окрема мало це місце в українській бібліографії, з якої вилучували не тільки всю друкарську продукцію всіх етнічних груп, що поруч етнографічних українців живуть на Україні, але і продукцію етнографічних українців, коли вона не мала назовні етнографічно-української форми (нпр. видання, що вийшли з рук українців і на Україні, але на чужих мовах: латинській, польській, московській й ин.).

Розуміється, що така вузька етнографічна концепція „українознавства“ нині не вистарчає. Україна—це не тільки населення, що говорить українською мовою, але передовсім земля, що на ній згадане населення живе, і все, що на цій землі знаходиться. Тому й поняття „українознавства“ мусить набрати ширшого, ніж етнографія, змісту. Воно мусить перейти на концепцію територіальну. Предметом „українознавства“ отже мусить стати все, що тільки має чи мало місце на Україні—також і в обсягу культури. Тому й поняття „українська преса“ мусить обіймати не одну тільки національ-

¹ Тільки одна газета територіально українська може похвалитися великою і зразковою монографією. Це найстарша сьогодні на Україні „Gazeta Lwowska“, що виходить уже 116 літ у Львові (спочатку також в німецькій мові) З нагоди її 100-літнього ювілею вийшла в рр. 1911—14 у Львові докладна її історія і бібліографія в 4-х товстих книгах (2 in 40, 2 in 80: разом 2818 ст.) п. з „Stulecie Gazety Lwowskiej 1811—1911“. Т. I. Cz. 1—2; Т. II. Cz. 1—4; Т. III. Cz. 1—3.

² Див. В. Ігнатієнко. Історія української преси та її вивчення (Бібліологічні Вісти, Київ, 1923, ч. 3) і М. Ясинський. До питання про початок української преси (ibidem, ч. 4).

но-українську пресу, але всю пресу, що виходила чи виходить на Україні.

Стоячи на такому становищі, ми все-ж таки в історії української преси мусимо відрізнити дві окремі частини: історію національно-української преси й історію преси на Україні.

Історично-культурний развій України пішов так, що історію української преси мусимо починати від історії згаданої щойно другої групи: преси на Україні, яка хронологічно випередила національно-українську пресу. Тим більш отже слід звернути на неї нашу увагу.

I.

Періодична преса на Україні появляється у XVIII ст. Як і перша книжка, також і перша газета появляється на Західній Україні, у Львові¹.

Щож це за газета?

Ще в 1907 р. др. В. Щурат опублікував у „Записках Наук. Т-ва ім. Шевченка“ текст „львівського тижневника з 1749 р.“ п. з. „Kuryer Lwowski“, до того часу невідомого бібліографам². Та приглянувшись ближче згаданому „тижневникові“, ми бачимо, що це не періодична публікація, а вживаючи нинішньої назви, т. зв. *одноднівка*, випущена з нагоди інтронізації львівського уніятського єпископа Льва Шептицького і з ініціативи єпископського оточення. Тому і не має вона не тільки ніякої нумерації, але навіть і року видання. Одноднівки такі відомі бібліографії XVII—XVIII вв.

Слід видавання у Львові якогось сурогату часопису маємо щойно з перших років після прилучення Галичини до Австрії (1772 р.). Тоді, як свідчать акти архіву б. галицького намісництва, львівський друкар Піллер мав випускати різні „Повідомлення“ чи „Вісті“. Та що робив це своєвільно, без дозволу місцевої влади, тому Львівська губернія дн. 11 січня 1774 р. поручає львівському оточному урядові заборонити Піллерові друкувати на далі згадані „Повідомлення“: „Das Lemberger Kreisamt wird beauftragt, dem Buchdrucker Piller seinen eigenmächtig, mit ohne hierortige Bewilligung unternommenen Druck verschiedener Avertissements zu verweigern“³. „Повідомлення“ ці нині зовсім невідомі.

Першою періодичною газетою у Львові, а також на Україні, є щойно „Gazette de Léopol“ із 1776 р.

Одинокий відомий досі примірник згаданої „Газети“ зберігається в бібліотеці Оссолінських у Львові під ч. 20933. Це річник із 1776 р.⁴

Всіх чисел у згаданім примірнику 51. Ч. 1-ше з дн. 1. І. 1776 р., ч. 51-ше з 19. XII цього самого р. Відступ часу між поодинокими числами виносить 6—8 днів. Тільки відступ між ч. 1-им і ч. 2-им був дещо більший, бо аж 12 днів. Є це отже тижневик.

¹ Періодична преса на Вел. Україні появляється щойно в XIX ст. в такому порядку: 1) Харків: „Харьковскій Еженедельникъ“ (1812); 2) Одеса: „Journal d'Odessa“ (1823, у французькій і московській мові); 3) Київ: „Кіевскія Объявленія“ (1835). В 1838 р. вийшов наказ видавати в губерніях „Губернскія Вѣдомости“. Тодіж стали виходити на В. Україні, крім київських, ще такі „Губернскія Вѣдомости“: Волинські, Катеринославські, Подільські, Полтавські, Таврійські, Харківські, Херсонські, Чернігівські.

² Др. В. Щурат. Львівський тижневик з 1749 р. (Записки Наук. Т-ва ім. Шевченка, т. LXXVII).

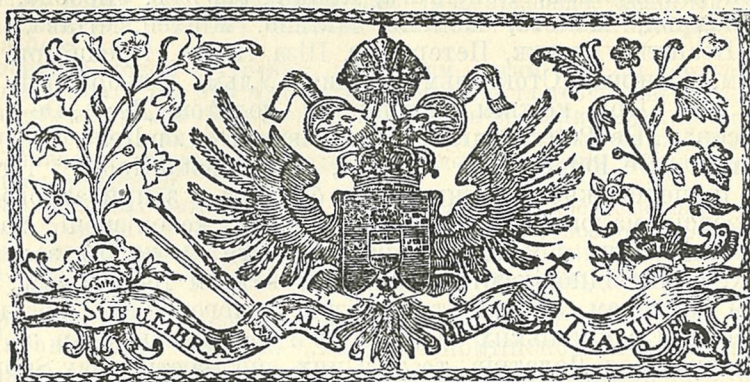
³ Архів б. галицького Намісництва у Львові: Elenchus III. Studiensachen. Fasciculus 8 (5) під р. 1774, 15 (W. Bruchnalski. Czasopiśmiennictwo galicyjskie 1773—1811 [Stulecie Gazety Lwowskiej... T. I, ч. 1, ст. 8, нотка 4]).

⁴ Не має її навіть б. Надворна (Hof.) тепер Національна Бібліотека у Відні.

Формат газети: 23 см × 18,18 см.; сам текст 17 см × 14 см.
Об'єм кожного числа: 2 картки = 4 сторінки. Крім того при поодиноких числах є ще окремі додатки, що мають по 2—4 сторінки формату газети. Вони мають заголовки: Supplement de la Gazette de Léopol du... (дата) або Les annonces publiques de la ville de Léopol et

ANNÉE 1776

N^o. I.

GAZETTE DE LEOPOL
DU PREMIER JANVIER 1776.

DE MOSCOU le sier Decembre.

Abdoul Kerim Ambassadeur de la Porte a eu le 21 du mois passé sa premiere Audiance de l'Imperatrice, on a observé dans cette Ceremonie toute la Solennité & la magnificence usitées dans les Cas extraordinaires. Sa Majeste Imperiale, revetus des marques de la premiere puissance, & environné de toute sa Cour, aussi nombreuse que Brillante, reçut l'Ambassadeur dans la salle Imperiale du Crenit nommée Gramotzina, outre

les grands de l'Empire & les Ministres d'etat; Ceux des puissances étrangères & la principale noblesse, ont été invités a cette Ceremonie. Le jour suivant, il y eut le matip. On y dansa, & le soir balparé, que S. M. L. A. J. honorent de leur présence. L'Ambassadeur Turc assista aussi a ce divertissement. On s'empresse a rendre ce Ministre Ottoman tous les honneurs que l'on rend aux ministres du premier rang. Il les reçoit avec beaucoup de noblesse, son air de Dignité qu'accou-

20933

Перша сторінка № 1 „Gazette de Léopol“.

de ses environs du... (дата). В нашій примірнику всіх додатків 15. Вони знаходяться при №№: 1 (L. a., 4 ст.), 2 (так само), 3 (так само), від тепер аж до № 20 додатки значені тим самим №, що й газета), 4 (№ 4 S. = 2 ст. і L. a. = 4 ст.), 5 (№ 5 L. a. = 4 ст.), 8 (№ 8 L. a. і підзаголовок Suppl. = 4 ст.), 10 (№ 10 S. = 2 ст.), 11 (№ 11 S. = 4 ст.), 12 (№ 12 S. = 4 ст.), 18 (№ 18 S. = 4 ст.), 19 (№ 19 S. = 4 ст.), 20 (№ 20 S. = 2 ст.), 21 (2 картки = 3 ст.), 23 (S. = 4 ст.), 29 (S. = 2 ст.), 34 (S. = 2 ст.).

Як бачимо, наш примірник неповний. Бракує в нім зовсім певно останнього № 52 самої газети, а також додатків до поодиноких чисел.

У заголовку газети вміщений австрійський двоголовий орел з квітами по боках і підписом: Sub umbra alarum tuarum (в тіні твоїх крил).

Газета виходила у французькій мові.

Пригляньмося змістові „Gazette de Léopol“.

Зміст її виключно інформаційний.

Газету заповняють головно вісті з усіх майже визначніших міст Європи, передовсім зі столиць, від Москви аж по Мадрид. Перед читачем пересуваються: Авсбург, Барцельона, Берлін, Брема, Бресляв, Варшава, Венеція, Версаль, Відень, Гамбург, ГанOVER, Данциг, Кенігсберг, Константинопіль, Копенгага, Краків, Львів, Лісбона, Лондон, Любек, Мадрид, Мальта, Мемель, Міляно, Мінхен, Мітава, Модена, Москва, Неаполь, Париж, Петербург, Піза, Прага, Прешбург, Ратисбона, Рим, Смирна, Стокгольм, Турин, Ульм, Фльоренція, Франкфурт й ин. При кожнім лаконічний додаток Де: „De Léopol“, „De Moscou“, „De Petersbourg“, „De Paris“, „De Londres“, „De Berlin“, „De Vienne“, „De Rome“, „De Madrid“, „De Constantinople“ і т. д.

Вісті ці переважно політичні, але бувають і з приватного життя; важні і зовсім маловажні. На загал—не раз дуже спізнені, на місяць і два. Вістей таких є у кожнім числі газети 2 до 10, залежно від об'єму їх. Вони відповідають нинішнім газетним телеграмам і хронікарським новинкам. Це мабуть вирізки з тогочасних французьких або переклади з німецьких газет, хоч є й оригінальні (нпр. зі Львова).

Що торкається Додатків, то ті з них, що мають назву Supplement, містять вісті зі світа і місцеві—зовсім так само, як і газета. А ті, що називаються Les annonces, містять різного роду оповістки. Тільки Додаток до № 21-го газети не має ніякої окремої назви і є в цілості в італійській мові (Specificazione generale delle manufatture esistenti nelle unite Contec di Garizia e Gradisca—таблиці).

Ні програми ні взагалі слова від редакції в політичній частині газети нема. Число перше газети, як це можна бачити на долученій фотографічній знімці, починається відразу вісткою з Москви, після якої йде вістка з Варшави. Обі ці вістки й виповнюють згадане число (крім Додатку). Зовсім так само починаються всі інші числа газети.

За те в Додатку до ч. 1-шого „Газети“, що має заголовок „Прилюдні оголошення з міста Львова та його околиць із дн. 1-го січня 1776 р.“, на самім вступу читаємо:

„Цей листок має служити до інформування громадянства про все, що стається цікавого в місті і в його околиці. Та ми не зможемо зробити його цікавим без участі самого громадянства. В його передовсім інтересі лежить надсилкою нам документів та різного роду матеріялів причинятися до його складання. Булоб зовсім природно, щоби кожний зокрема причинився до цього, бо кожний скористає з думки других і знайде предмети, з яких витягне користь чи то для здоров'я й безпеки, чи для спокою й більшого добробуту. Отже запрошуємо кожного подавати всі думки, що їх він вважає гідними уваги. Ми обов'язуємося скористати з них і знайомити з ними публіку.

„Митців, ремісників, купців та взагалі всіх осіб, що забажають поінформувати публіку про нові винаходи, корисні відкриття, цікаві або приємні предмети свого мистецтва, ремесла або комерції, запрошуємо звернутися до нашого Бюра, щоби ми могли оголосити в нашій газеті чи оповістках.

„Коли хто має землю, дома, луки, фабрики в самім місті або по-за містом і бажає продати або винаймати свої нерухомості, приходи, частини умеблювання та помешкання, то все те—їх віддалення від столиці, в яким окрузі вони знаходяться, їх ціна, ім'я й адреса осіб, до яких треба звертатися для переговорів,—словом: усе буде оголошено докладно і задовольняюче.

„Те саме відноситься і до карет, поштових візків, возиків та взагалі всіх родів повозів, які продаватимуть або наймати,—буде подана їх ціна, форма і т. д. При цьому будуть відмічені коні, зазначений запряг, з кількох коней він складається, гривви коней, постать, краса шерсти, з якого вони краю, їх вік, ціна.

„Будуть зазначені також бриланти, срібло, матерії, меблі, взагалі всі будь-які предмети, що їх власники бажали-б позбутися, продати або заставити,—будуть зазначені обережно, не компрометуючи імени особи.

„Хто має намір відбутися подорож і бажає взяти з собою одну або дві особи, відповідно до розміру свого повозу, зводять вписатися до нашого бюро, щоби подати оголошення, де було-б зазначене ім'я та адреса осіб, що бажають подорожувати. Це лучить в собі відразу три реальні користі: першу — мати більшу певність у дорозі, другу — менше нудитися, залежно від товариства, яке хтось візьме собі, і третю — ошадність у видатках, через поділ між двома або трьома того, що муслися платити самому.

„Всі особи, що шукають будь якого заняття, нехай прийдуть вписатися до бюро, а вельмож та інших просимо звертатися туди, аби дістати потрібних для себе людей. Звернеться особливу увагу на те, щоби не вписувати будь кого, не зібравши перед тим інформації про ім'я, прізвище, край, вік, життя та вдачу кожного, аби кожному вельможі дати змогу побачити відразу чи особа відповідна йому чи ні.

„Пропонуємо також духовним установам і тим, що їм доручено освіту молоді, повідомляти нас про прилюдні філософічні та теологічні акти, що мають відбутися або відбулися в їх установах, аби ми зробили з них почесний звіт, що був-би похвалою для учителів та учеників й який міг-би пробуджувати в останніх шляхотне змагання заслужити академічні лаври та відзначення між своїми співгромадянами.

„Коли-б вельможі бажали також інформувати нас про незвичайні події, які цікавлять їх родини чи їх самих, і можуть викликати сенсацію в громадянстві — як шлюби, народження, смерті, надання титулів, орденів, бенефіцій і т. ин. — ми будемо вважати за свій обов'язок дати їм місце в цих оголошеннях“.

Після цієї несповіщеної певного історично-побутового інтересу програми анонсової частини „Газети“ поміщено у тім-же числі три оголошення: 1) дрезденського купця Брука, що заїхав до Львова на контракти, 2) бюро „Gazette de Léopol“ про своє поміщення і 3) цісарської та королівської лотереї про витягнені номери.

Для нас цікаво передовсім оголошення бюро „Газети“. Воно містилося побіч Кордегарди на площі проти митної комори. Там можна було дістати газету й подати оголошення.

Лотерейні оголошення п. з. *Le tirage de la Lotterie Imperial e Royal* з додатком *Les numeros sortis de la roue de fortune sont...* знаходимо майже в кождім другрім числі.

III.

Окрему увагу слід звернути в „Gazette de Léopol“ на „ukrainica“.

Їх є два роди: місцеві і заміцеві. Місцеві — вістки зі Львова, заміцеві — вістки з Вел. України або про справи вел.-українські.

Вісток зі Львова є 12. Вони поміщені в №№: 5, 8, 9, 10, 13, 20 (Suppl.), 22, 24, 26, 27, 34, 42.

Найперша й найважливіша це вістка, поміщена в ч. 5 з датою 31 січня про львівські контракти.

„Львів є — читаємо в ній — містом, що про нього згадують польські літописи всіх часів. Воно мало безліч прегарних привілеїв, які діставало від своїх Королів та Республіки в різних часах і які затвердив за ним Його цісарсько-королівська й апостольська Величність, що дає йому змогу ще й тепер користати з більшої частини. Воно від давна має право уряджувати контракти¹. Це слово само по собі не має жодного значіння, тому вимагає пояснення, щоби задовольнити цікавість чужинців. Отже цілий народ погодився однодушно вибрати упривільзоване місце, щоби там обговорити свої приватні і загальні справи. Місто Львів було тим місцем, що його з тою метою з поміж інших обрав собі народ. Тут що-року о певній порі і збиралося багато народу. Одні прибувають сюди, щоби позичити під застав землі потрібні для них суми, другі — щоби повернути позичені рік тому суми, й ще інші приносять сюди більшість своїх фондів, щоби використати і, як можна краще, примістити їх. Тому, що всі ці операції не можна булоби перевести без офіційного акту, зареєстрованого в міському уряді, то того роду акти називаються контракти і звідти походить етимологія виразу львівські контракти. Цей рід взаємних

¹ Всі підкреслення в цитованих з „Газети“ текстах — оригінальні.

зобов'язень має важність тільки на один рік, а коли він скінчиться, то зібраний народ починає новий, при чому поновляються й контракти. Це щорічне видо-вище звичайно притягає до цього міста більшість місцевої шляхти, що призвичаєна до блиску та видатків. Підчас свого побуту тут вона розвеселяє та ширить добробут, що більшості мешканців дає змогу існувати через решту року. Контракти починаються шостого січня і тривають звичайно від трьох до чотирьох тижнів відповідно до напливу народу та кількості й особливості справ, що їх там розв'язують. На протязі того часу дві публічні редути тричі на тиждень, незалежно від приватних балів та зібрань, що їх улагоджує між собою вища шляхта, розвеселяють та ширять загальне задоволення, що впливає на кожного залежно від його стану та більшої або меншої його участі в них. Цьогорічні контракти були досить блискучі. Вони могли бути ще величавішими, колиб не малі розміри міста та брак вигідних помешкань, що перешкодили кільком вельможам прийти сюди і взяти участь у карнавалових забавах. Цю невигоду, що на неї вже звернув увагу уряд, не дається поправити швидко, якби того бажалося. Певне одначе, що вже вжито заходів, по змозі, зменшити її у майбутньому.

Решта вісток зі Львова присвячена різним обходам. Отже маємо опис обходу у Львові іменин цісаря Йосифа II (№ 13 з 28 березня) і цісареві Марії Терези (№ 42 з 17 жовтня), опис коронації образу Матері Божої (№ 20 Suppl. з 16 травня—в цілості, 2 ст.), накінець обхід одного наукового ювілею (№ 24 з 13 червня і № 27 з 4 липня).

Поминаю короткі описи обох цісарських свят а також широкий опис коронації чудотворного образу. Вони мало цікаві. Цікавіше за те, як у к р а ї н с ь к и й Львів обходив згаданий церковний ювілей.

„Його Преосвященство руський єпископ львівський, галицький та кам'янецький, коад'ютор й адміністратор митрополитий всієї Руси, кавалер орденів білого орла, св. Станислава, і т. д.,—читаємо—обходив відкриття свого ювілею для себе і для вірних свого віросповідання 8-го цього місяця у парохіяльній церкві Благосвіщенія, убраний у владичі ризи, в супроводі двох мітратів греко-уніяцького обряду і попереджений двома каноніками; що несли на розкішній подушці ювілейну булу, та великим числом духовенства. У цьому святі взяли участь усі львівські братцтва зі своїми хоругвами і великим числом, п'яти чи шости тисяч, місцевих парохіян і йшли з процесією до самої катедри греко-уніяцького обряду св. Юра. В слідуючі дні прибували до столиці мешканці сел, щоби відвідати чотири, призначені для цього, церкви й досягнути ласк, зв'язаних з ювілеем. Його Преосвященство руський єпископ надіслав до єпископії галицької й кам'янецької та до митрополії київської розпорядження, щоби їх представники оголосили народові відкриття ювілею й підготували його, як це тут водиться, через сповідь, причастя та інші відповідні в цьому випадку обряди“ (№ 24).

„24 червня—читаємо далі—почалася з наказу Його Преосвященства Льва Шентицького, єпископа львівського та коад'ютора митрополита руського, місяя духовенства греко-уніяцького обряду. Щоб скористати з ласк, уділених на час святого ювілею, усі вірні, як ті, що мешкають у місті, так і ті, що прибувають з села, відвідують з процесіями призначені на це церкви, підготувившись перед тим доброю сповіддю та прийнявши святі тайни. Захоплення, з яким народ віддався цим святим обрядам, вражаюче. Тільки за один тиждень нараховано більше як дванацять тисяч“ (№ 27).

Крім згаданих вище, в № 24 з 13 червня читаємо ще вістку, що „Його Ексцеленція граф Ауерсберг в цьому місяці має приїхати з Відня, щоби обняти управу Галичини“.

Друга група українців—це вістки з Вел. України та про справи вел.-українські, подавані з Москви й Петербургу.

І х в з.

Перша в № 2 з дн. 12.І про іменування графа Румянцева київським генерал-губернатором:

„З Москви, 6 грудня (1775 р.).

„...Фельдмаршал граф Румянцев, що вже обіймав Генеральне Губернаторство України (de l' Ukraine), обняв таке-ж становище на Київщині, з якого уступив генерал Воейков, що залишає службу“.

Друга в № 4 з дн. 24.І про перенесення резиденції ген.-губернатора з Глухова до Києва.

„З Петербурга, 12 грудня (1775 р.).

„Граф Румянцев, якого перед тим призначено генерал-губернатором Мало-росії (*de la Petite Russie*), буде резидувати в Київі. Тому він наказав всі колеґії й канцелярії, що досі знаходилися у Глухові, перенести до Київа, аби цю столицю піднести до повного розквіту“.

Накінець в № 40 з дн. 3. X поміщена частина російської Записки про плавбу на Чорному Морі:

„З Петербурга, 1 вересня.

„Продовження¹ російської Записки про плавбу на Чорному Морі і т. д.

„Кількома відповідними зарядженнями можна відбудувати знамениту пристань біля твердині Петровская, недалеко від устя Берди на Азовському Морі. Море це там дуже глибоке і тим самим вітром можна переїздити через пролив Генікале. Цю твердиню збудовано підчас останньої війни.

„Горішня частина Дніпра, особливо декотрі його допливи, доставляють знамениті шогли й дубове дерево, що надається до будовання кораблів. Ці матеріяли сплавають рікою і навіть через пороги. Недалеко звідти, трохи нижче, біля твердині Александровская, можна було-б будувати великі торговельні кораблі, що в Кинбурні мали-б певну пристань і разом з тим вигідний склад для тих товарів, що їх виладують.

„Взагалі Дніпро і багато його допливів дуже надаються весною для плавби плоских барок. Пороги, що знаходяться на їх шляху, примушують робити частину дороги в крямом, біля 70 верст, суходолом; але нічого легшого, як їти вигідною дорогою. Її Імператорська величність, що сприяє торгівлі в цій стороні, що-б зробити шлях безпечним, перенесла старовинних Запорізьких козаків куди инде, бо вони могли шкودити плавбі.

„Торґівля, що її Росія має намір вести в Криму і на бережжі Чорного та Мармурного Моря, каже урядові зостановитися, як найкраще запровадити згадану торґівлю. Правда, що з усіх островів цього півострова найвизначнішим торговельним містом є Кафа. Але Генікале, або краще Янґкале, що значить нове місто, куди вигідніше для Росії як через своє положення на проливі, так і тому, що тепер належить до Імперії. Інші пристані це Балаклава та Ростов. Ввозова та вивізна торґівля може в цих кряях стати дуже значною.

„Нараховують над Чорним Морем п'ятнадцять пристаней, що призначені головню для торґівлі з Росією і так положені, що транспорт не може вже бути ані швидшим, ані вигіднішим. Усі ці пристані в дійсності не є містами, але всі дуже вигідно положені для справи, що її задумує уряд.

„Що торкається Мармурного Моря, то ми маємо вже факторію у Константинополі. Треба в тому самому окрузі власти ще інші факторії, а також склади в пристанях згаданих вище двох морів, під управою певного числа консулів та віце-консулів. Росіяни торгують у цих кряях шкірами, папером, соленим мясом та різними іншими продуктами держави.

„Ані холод, ані лід не зможуть значно пошкодити плавбі по цих морях. Багацтво мов, що ними говорять у цих кряях, не є також жадною перешкодою, бо переважає мова турецька. Признано важними міру та вагу, що їх вживають турки і татари, та видано, нову, дуже докладну карту згаданих трьох морів та всього що до них належить“.

Як бачимо, вісток з обсягу т. з. українця не багато. Та всеж таки і між ними є деякі цікаві з історичного погляду. Це відноситься передовсім до опису львівських контрактів—одних із найстаріших на Україні, які одначе, на жаль, і досі ждуть іще на свого історика і про які взагалі маємо небагато вісток. Цікава також частина записки про плавбу на Чорному Морі, з окрема—подані в ній причини зруйнування Запорозької Січі.

IV.

Окремо слід згадати про свого роду бібліографічний відділ „Gazette de Léopol“. Це оповістки друкарні Антона Піллера, в якій друкувалася „Газета“, про книжки, що їх згадана друкарня згл. її власник оферував на продаж „a un tres juste prix“. Оповістки ці

¹ Слово „продовження“ вказує, що це тільки частина Записки, якої початок повинен бути надрукований в одному з попередніх чисел „Газети“. Та його в попередніх числах нашого примірника нема. Мабуть був він надрукований в одному з „Додатків“, який, на жаль, не зберігся.

поміщені в №№: 36, 37, 38, 40, 44, 45, 46, 47, 49, 50 і 51. Вони подають докладні заголовки кількадесятьох книжок, головно заграничних, найріжнороднішого змісту, в мовах: французькій (головно), латинській, німецькій і польській.

Тому, що це перші книгарсько-бібліографічні оповістки на Україні взагалі, та що з оповісток цих довідуємося, що читали в певних колах Галичини в 2-й пол. XVIII ст. з заграничних і краєвих видань, подаю нижче заголовки оферованих книжок—в порядку, в яким вони подані в оповістках, пропускаючи, розуміється, повторення. Заголовки скорочую.

№ 36: Camps Topographiques de la Campagne de 1754 en Westphalie... par: le Maréchal d'Estrées + le Duc de Richelieu + le Comte de Clermont + du Bois. 4°. Haye, 1760.

Commentaire de Montecuculi, Generalissime des Armées... par: le Comte Turpin de Crissé. 4°. 2 vol. + 1 vol. de fig. Amsterdam, 1769.

Cours de Physique experimentale et mathématique, par Pierre van Mussenbroeck... 4°. 3 vol. Paris, 1769.

№ 37: Commentaires sur la retraite des dix milles de Xenophon... par le Cointe. 12°. 2 vol. Paris, 1766.

Le Géographe Parisien... 8°. 2 vol. Paris, 1769.

№ 38: Histoire générale des Huns, des Turcs, des Mogols et des autres Tartares occidentaux... par Deguines. 4°. 4 vol. Paris, 1758.

Nosologie methodique... Traduits du Latin de Sauvages. 12°. 10 vol. Paris, 1772.

Oeures de l' Abbe de la Caille, de l' Academie des Sciences et contenant les Elements de Mathématique, d'Algebre, de Géometrie, d'Astronomie géométrique, physique, d'optique... 8°. 6 vol. Paris, 1764.

Oeures diverses de Jean Racine... 8°. 7 vol. Londres, 1768.

Supplement au Voyage de Mr. de Bougainville, au Journal d'un Voyage autour du Monde, fait par M. Banks et Solander, Anglois en 1768, 69, 70 et 71. 8°. Paris, 1772.

Rélation d'un Voyage dans la Mer du Nord... fait en 1767 et 1768, par Kerguelen Trémars. 4°. Amsterdam.

№ 40: Abrégé (nouvel) de l' Histoire de France... par d'Espinasy. 12°. 7 vol. Paris, 1771.

Avis au Peuple sur sa Santé... par Tissot. 12°. Paris, 1763.

Bibliothèque des Negociants... par Larne. 4°. Lyon, 1769.

Carte de la Pologne... par Rizzi-Zannoni... Paris, 1772.

Cosmographie méthodique et élémentaire, par de Mornas... 8°. Paris, 1770.

Dictionnaire portatif de Chirurgie... par MM*** le V***. 8°. 2 vol. Paris, 1767.

Dictionnaire raisonné universel d'Histoire naturelle, par de Bomare... 4°. 4 vol. Paris, 1768.

Dictionnaire des Rimes, par P. Richelet... 8°. 2 vol. Paris, 1761.

Histoire littéraire des Femmes françoises... 8°. 5 vol. Paris, 1769.

Observations élémentaires pour la Tactique moderne... par de Keralio. 8°. 2 vol. Francf., 1770.

Kirschii Cornucopiae, 8°.

Monetae, pohnisches Handbuch, 8°.

№ 44: Encyclopédie Littéraire... par M. C. 8°. 3 vol. Paris et Varsovie, 1772.

№ 45: Dictionnaire historique... 8°. Paris, 1759.

Encyclopédie Oeconomique... 8°. 16 vol. Yverdon, 1769—1772.

№ 46: La Republique Romaine... par Beaufort. 12°. 6 vol. Paris, 1767.

№ 47: Artis medicae Principes... A. Haller. 8°. XI Tomi, 1774.

Splendor magnificentissimae urbis Venetiarum clarissimus... fol. Lugduni.

Geografia powszechna czasow terazniejszych... przez X. Wyrwicza. 8°. 1773.

№ 49: Elementa historiae... Europae. 8°. Lipsiae, 1772.

Giberti Corpus Juris Canonici, f°. 3 Tomi. Lausannae, 1735.

Leibnitii et Bernoulli commercium. 4°. 2 Tomi. Laussannae, 1745.

Avantura Idziego Bfassa z Santyllany... przez P. de Sage. 8°. 4 Tomi. Warsz. 1769.

Historia Bogow baieczna czyli Dykeyonarzyk mythologiczny... 8°. Warsz. 1769.

Informacya praktyczna o paleniu Wodek... 8°. 1774.

№ 50: Neuer Lemberger Calender auf das Jahr 1777. 4°.

Nowy Lwowsky Kalendarz Polski i Ruski na rok 1777. 4°.

Neuer Lemberger Sackkalender auf das Jahr 1777. 32°.

Grammatyka niemiecka podlug Ustaw I. K. Gottscheda, zebrana y poprawiona przez X. Skoberg, 8°. W Lwowie, 1774, opr.

№ 51: Code de Médecine militaire... par Colombier. 12°. 5 vol. Paris.

Накінець декілька історичних відомостей про „Gazette de Léopol“.
Передовсім: хто заснував її, хто був її видавцем?

Уже сама французька мова, в якій виходила „Газета“, виключає, щоб основників її шукати серед тодішнього українського громадянства Галичини. Громадянство це, як відомо, у хвилині переходу Галичини з-під Польщі до Австрії (1772 р.) складалося з двох верств: із закріпощеного темного селянства і з не багато свобіднішого та освіченішого духовенства. Тільки нечисленні одиниці, що належали до вищого духовенства, мали деяку вищу освіту. Та й серед них французька мова не була поширена.

За те наскрізь були пересяклі французчиною тогочасні аристократичні кола Галичини. Французчина була тоді у згаданих колах навіть у моді, як модним був серед них і космополітизм. Серед тих кол і слід шукати основників і gros читачів нашої „Газети“.

На жаль, наші відомости про початки „Gazette de Léopol“ дуже убогі. Вони обмежуються виключно до скупих і невиразних даних, що їх знаходимо в актах б. галицької губернії. Позатим—не знаємо нічого.

Щож говорять згадані акти?

Ще в 1774 р. якийсь львівський гурток (Gesellschaft) звернувся був до уряду з просьбою о дозвіл видавати в Галичині часопис (Zeitung) й інформаційний листок (Kundschafts-Blatt). З кого складався цей гурток і в якій мові він хотів видавати газету—не відомо, бо досі не відомі тексти ні його просьби, ні двох Raths-Protocolle львівської губернії з 17 і 20 жовтня 1774 р., що губернія вислала у звязку зі згаданою просьбою до Відня. Тільки з відповіді віденського центрального уряду довідуємося, що львівська губернія у згаданих протоколах запропонувала, щоб у Галичині давати дозвіл на видавання часописів тільки в німецькій і французькій мовах. Центральний уряд одначе на це не згодився і надворним декретом із 25 січня 1775 р. рішив, що не бачить причини, чому видавання часописів треба-б обмежати тільки на мови французьку й німецьку, що отже слід дозволити видавати в Галичині часописи в будь якій мові, головно-ж у польській і німецькій. Признати одначе часописові спеціальний привілей центральний уряд відмовився. Про оце рішення віденського центрального уряду львівська губернія дн. 11 лютого 1775 р. й повідомила через львівську окружну владу (Kreisamt) петентів, запитуючи їх, в якій отже мові вони думають видавати часопис і інформаційний листок, щоб, з огляду на конечну цензуру, задалегідь можна було зарядити все, що треба¹.

Як відомо, дн. 1 січня 1776 р. появилoся ч. 1-ше „Gazette de Léopol“.

Хто-ж був її видавцем?

На самій „Газеті“ видавець не підписаний. Не названий він також в урядовім дозволі на видавання часопису. Та ім'я його все-ж таки відоме. Його подає виразно губерніяльне розпорядження до „цензури часописів“, видане з нагоди надворного декрету ціс. Марії Терези з дн. 13 липня 1776 р. Власником і видавцем „Gazette de Léopol“ названий там: Осуді (Ossoudi)².

¹ Виписки з актів б. львівської губернії, що відносяться до оповідженого вище, опублікував В. Брухнальський у статті: Czasopiśmiennictwo galicyjskie 1773—1811 [Stulecie Gazety Lwowskiej... T. I. Cz. 1, str. 9].

² У згаданім розпорядженню часопис „Gazette de Léopol“ названо просто часописом Осуді: „Ossoudis Zeitung“.

Хтож такий був Осуді?

Особа Осуді ближче невідома. Знаємо тільки, що вже у 1773 р. він виступив перед урядом з проєктом заснування в Галичині „Академії мистецтв і ремесел“ (Akademie der schönen Künste und Manufakturen) та що уряд згаданого проєкту, як не на часі, не прийняв. У відмові Осуді затитулований: Chevallie(r). Поза тим не маємо про нього ніяких відомостей.

Стільки про генезу та видавця „Gazette de Léopol“.

Не більше знаємо і про сам часопис.

Прикладом і зразком для „Gazette de Léopol“ була, правдоподібно, „Gazette de Vienne“, що виходила у Відні в pp. 1759—1788. Як „Gazette de Vienne“ була „французькою сестрою“ упривілейованого „Wiener Diarium“, праматери пізнішої урядової „Wiener Zeitung“, так „Gazette de Léopol“ була відбиткою наддунайського часопису. Та з пізнішою урядовою „Lemberger Zeitung“ згл. „Gazet-ою Lwowsk-ою“ вона, крім назви, не має нічого спільного.

Які були відносини між „Gazette de Léopol“ й урядом?

Не зважаючи на свій суто-лояльний вигляд, „Gezette de Léopol“ в уряді опікуна і протектора не мала. Як знаємо вже, уряд відмовив їй передовсім спеціального привілею, о який, очевидно, просили видавці. Вправді в однім з надворних декретів наш часопис названо „похвальною й корисною установою в Галичині“ („löbliche und nützliche Einführung in Galizien“) Та не зважаючи на це, він був наражений на гострі оскарження уряду.

Дуже цікавим прикладом такого оскарження „Gazette de Léopol“, а одночасно важним причинком до історії цензури в Галичині є надворний декрет з дн. 13 липня 1776 р. „Уже багато разів помічено—говорить декрет—що у французьким часописі, який виходить у Львові, багато статей, особливо такі, які торкають власні ц. к. наслідні краї, містять зовсім невірні й фальшиві відомости. Особливо зі статей: „З Праги, 15 травня“¹ і „З Любеки, 10 травня“² у ч. 24 часопису з дн. 16 червня видно не без відразу, що вони містять вісті не тільки зовсім фальшиві й видумані, але й суперечні з добре відомим відношенням Її Ц. К. Величності до духовенства й сусідніх держав. А що з багатьох оглядів може бути тільки шкідливим, щоби такі неправдиві вісті про власні краї ширив серед публики й заграниці власний краєвий часопис, даючи чужим газетярям притоку повторяти й передруковувати їх, тому пригадується губернії, щоб вона, коли-б проти сподівання ще не сталося так, як це ради доброго ладу має місце в усіх інших наслідних краях..., піддала згаданий львівський часопис належній цензурі та щоб згаданий цензурі наказала, аби вона подібні, фальшиві й напасливі статті, особливо коли вони відносяться до власних ц. к. наслідних країв і важних справ під власною відповідальністю цензора ніяким чином не перепускала...“ При кінці декрет заряджує, щоб, з огляду на те, що „Газета“ надсилається до Відня неправильно, на майбутнє, кожного поштового дня, висилано 35 примірників кожного числа на адресу чесько-австрійської надворної канцелярії, як це діється в інших провінціях. Наслідком цього кінцевого зарядження надворного декрету львівська губернія розпорядком з 8 серпня 1776 р. наказала місцевій цензурі доставляти на майбутні

¹ Про зношення монастирів у Чехії, перемінування помонастирських будинків на військові казарми та про долю монахів.

² Про обмеження прав трідентської капітули, про плани повного відокремлення світських справ від духовних у царстві, про усунення всякого республіканізму.

35 примірників часопису gratis до губернії для пересилки їх центральному урядові у Відні¹.

На закінчення ще одно питання: як довго виходила „Gazette de Léopol“?

Давнішні польські автори (Собещанський², Завадзький³ й ин.) подавали один за другим, що „Gazette de Léopol“ виходила одина-пять літ. Але дата ця не має ніякої основи. Новіші автори, бібліограф Естрейхер⁴ й історик Брухнальський⁵, зазначають однозгідно, що згаданого часопису знають тільки один-одинокий річник із 1776 р. — той, що зберігається в бібліотеці Оссолінських у Львові. Поза тим ні инший річник, ні навіть инший примірник „Gazette de Léopol“ досі не відомий.

Державна історична
БІБЛІОТЕКА УРСР

¹ W. Bruchnalski, op. cit., ст. 11.

² Sobieszczański. Czasopisma polskie: Lwów (Encyklopedia Orgelbranda. T. VI, ст. 345).

³ Zawadzki. Literatura w Galicyi 1772—1848. Lwów, 1868, ст. 41.

⁴ Estreicher. Bibliografia polska. T. XVII, ст. 56.

⁵ Bruchnalski, op. cit., ст. 10.

